

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING	3
1.1. Achtergrond	3
1.2. Programma 'Werken aan de Wereld'	3
1.3. Onderzoeksvragen	3
1.4. Onderzoeksdesign	4
1.5. Leeswijzer	4
2. RESULTATEN	5
2.1. Resultaten: outcome	5
2.2. Factoren die programma hebben beïnvloed	7
3. PARTNERSHIP	11
3.1. Inleiding	11
3.2. Samenwerking	11
3.3. Meerwaarde samenwerking	11
3.5. Leerpunten ten aanzien van programma	13
3.6. Toekomst	14
4. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	15
4.1. Succesvolheid van het programma	15
4.2. Samenwerking	15
4.3. Aanbevelingen	16
LITERATUUR	18

1. INLEIDING

1.1. Achtergrond

VSO Nederland heeft de afgelopen jaren in samenwerking met twee mbo-instellingen, Koning Willem I College en ROC Midden Nederland, een internationaal stageprogramma en een lessenserie mondiaal burgerschap ontwikkeld voor mbo-studenten onder de noemer 'Werken aan de Wereld'. Dit programma, ondersteund met SBOS subsidie, loopt van augustus 2011 tot en met mei 2015. In het kader van de afronding van dit programma is een eindevaluatie uitgevoerd om de resultaten van het programma samen te vatten en te reflecteren op de samenwerking tussen de verschillende partners in het programma. Kaleidos Research heeft deze eindevaluatie uitgevoerd.

1.2. Programma 'Werken aan de Wereld'

'Werken aan de Wereld' is een project van VSO Nederland. Het doel van dit programma is om mbo-studenten te betrekken bij de wereld buiten hun dorp, stad of land en hen te stimuleren die betrokkenheid ook in praktijk te brengen. Dit kunnen ze bijvoorbeeld doen door duurzamer te leven, bewuster te consumeren en deel te nemen aan online acties voor een betere wereld. 'Werken aan de Wereld' wil graag dat studenten leren hoe ze zelf invulling kunnen geven aan hun 'wereldburgerschap'. Via het programma 'Werken aan de Wereld' worden de volgende activiteiten georganiseerd:

- De ontwikkeling en uitvoering van lessenseries rond wereldburgerschap.
- De organisatie van jaarlijkse evenementen rond wereldburgerschap op twee mbo's: Koning Willem I College en ROC Midden Nederland.
- De facilitatie van vakstages in Kenia in samenwerking met Kenya Xperience en op de Filipijnen in samenwerking met VSO Bahaginan.
- De begeleiding van teruggekeerde stagiairs in hun rol als 'ambassadeurs voor wereldburgerschap'.

1.3. Onderzoeksvragen

In deze evaluatie staan twee thema's centraal. Het eerste thema gaat over de resultaten en de context waarbinnen deze resultaten zijn behaald. Het tweede thema behandelt de samenwerking tussen de verschillende partijen. Daarbij is ook de toekomst van dit partnership relevant; de mate waarin de samenwerking gecontinueerd wordt als de oorspronkelijke fondsen wegvallen. De volgende onderzoeksvragen zijn door Kaleidos Research in overleg met VSO Nederland geformuleerd:

Thema: Resultaten

1. Welke resultaten zijn er in het project behaald in relatie tot de doelstellingen in de subsidieaanvraag?
2. Welke interne en externe (onvoorziene) omstandigheden hebben het behalen van de resultaten beïnvloed en op welke wijze?

Thema: Partnership

3. Hoe is de samenwerking tussen VSO, de twee mbo's en de lokale partners in Kenia en de Filipijnen verlopen?
4. Wat zijn positieve (te behouden) aspecten en welke verbeterpunten zijn er te formuleren?
5. In hoeverre heeft deze samenwerking een meerwaarde voor de partners? En zo ja, wat is die meerwaarde?
6. Wat zijn de belangrijkste leerpunten voor iedere partner?

7. Hoe kunnen VSO en de twee mbo's binnen hun organisatie draagvlak creëren voor een eventuele vervolgsamenwerking?

1.4. Onderzoeksdesign

Allereerst is een deskresearch uitgevoerd over de beoogde en behaalde resultaten van het programma 'Werken aan de Wereld'. Er is door NCDO en VSO Nederland in de afgelopen jaren een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar de effecten van het programma (Van Gent, 2015). De uitkomsten van dat evaluatieonderzoek geven belangrijke input om de onderzoeksvragen rondom het thema resultaten van deze eindexamen te beantwoorden. Naast de deskresearch zijn daarnaast met alle partners in het programma interviews gehouden. Dit zijn: VSO Nederland, Koning Willem I College, ROC Midden Nederland, Kenya Xperience en VSO Bahaginan¹. Met deze kwalitatieve data zullen vooral de onderzoeksvragen 3 tot en met 7 beantwoord worden.

1.5. Leeswijzer

In hoofdstuk 2 staan de resultaten van het programma centraal en worden onderzoeksvragen 1 en 2 beantwoord. Hoofdstuk 3 behandelt het thema samenwerking. Onderzoeksvragen 3 tot en met 7 komen in dit hoofdstuk aan de orde. Het rapport zal worden afgesloten met conclusies en aanbevelingen in hoofdstuk 4.

¹ De interviews in Nederland zijn face-to-face gehouden, de interviews met de lokale partners in het buitenland zijn via Skype gedaan.

2. RESULTATEN

Dit hoofdstuk gaat in op welke resultaten het programma heeft bereikt (onderzoeksvraag 1) en hoe deze resultaten door de factoren in de omgeving zijn beïnvloed (onderzoeksvraag 2). Voor inzicht in de effecten van het programma wordt vooral gebruikt gemaakt van het evaluatieonderzoek dat is uitgevoerd door NCDO in samenwerking met VSO Nederland en KW1C (Van Gent, 2015). Om de vraag te beantwoorden welke factoren het programma hebben beïnvloed is de kwalitatieve data uit de interviews gebruikt.

2.1. Resultaten: outcome

We richten ons in deze paragraaf vooral op de *effecten* van het programma en niet zozeer op de geleverde output (aantallen activiteiten en bereik). VSO Nederland rapporteert hier zelf uitgebreid over in haar eindrapportage die zij opstelt voor de subsidiefaciliteit SBOS. Het programma 'Werken aan de Wereld' heeft, volgens de SBOS-aanvraag, als doelstelling om het wereldburgerschap van hun studenten te vergroten. Het programma zou de volgende concrete resultaten realiseren:

- Mbo-studenten (18.000), hun sociale (16.000) en professionele achterban (4.000) en docenten en ondersteunend personeel van KW1C (12.000) hebben meer **kennis** over mondiale zaken.
- Mbo-studenten, sociale en professionele achterban en docenten en ondersteunend personeel tonen een **groter bewustzijn** over armoede en ontwikkeling in de wereld en het **belang** om op deze terrein actief te zijn.
- Mbo-studenten tonen actieve betrokkenheid bij mondiale zaken door participatie in activiteiten met een mondiale reikwijdte.

Er werd dus een verandering in kennis, houding en gedrag bij de mbo-studenten zelf verwacht en een verandering in houding en kennis van de achterban. NCDO heeft in samenwerking met VSO Nederland en KW1C een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar de effecten van het programma 'Werken aan de Wereld' (Van Gent, 2015). Hierbij is gekozen om de definitie en operationalisering van wereldburgerschap zoals deze door NCDO is opgesteld, te volgen (Carabain, Keulemans, Van Gent, & Spitz, 2012). In deze definitie staat duurzaam gedrag centraal, welke ondersteund wordt door drie principes, namelijk gelijkwaardigheid van mensen, wederzijdse afhankelijkheid in de wereld en gedeelde verantwoordelijkheid voor mondiale problemen.

Volgens dit onderzoek worden de volgende effecten geconstateerd (Van Gent, 2015).

1. Effecten van de lessenserie

De lessenserie 'Werken aan de Wereld' heeft een beperkt positief effect op de kennis en houding van studenten die de lessenserie volgen. Na afloop van de lessenserie scoren studenten beter op kennisvragen. Ook zijn studenten na afloop van de lessenserie significant vaker van mening dat zijzelf een bijdrage kunnen spelen aan het oplossen van wereldproblemen door de keuzes die zij maken in hun dagelijkse leven. Dit is een cruciale verandering. De overtuiging van jongeren dat zij zelf een verschil kunnen maken, is een belangrijke voorwaarde om bewuster te gaan leven. Na het volgen van de lessenserie zijn jongeren daarnaast vaker van mening dat Nederland arme landen moet helpen met het oplossen van hun problemen. Er zijn geen effecten op gedrag gevonden. Docenten geven ook aan dat een gedragsverandering waarschijnlijk te ambitieus is voor deze relatief korte lessenserie.

2. Effecten van stage op studenten

Stagiairs zijn erg tevreden over hun stage in een ontwikkelingsland. Gemiddeld geven ze een hoog cijfer voor hun stage, een 8,7. Studenten hebben na afloop meer algemene kennis dan daarvoor. Ook

is hun eigen ingeschatte kennis over het ontwikkelingsland waar ze stage liepen, toegenomen². Daarnaast zijn er aanwijzingen dat mbo-studenten hun gedrag gedeeltelijk verduurzamen door de stage. Er zijn geen attitude veranderingen gevonden als het gaat om de drie principes van mondiaal burgerschapsgedrag. Maar bijna alle stagiairs zijn zelf wel van mening dat zij anders zijn gaan kijken naar hun eigen leven en de wereld.

3. Effecten van stage op sociale omgeving van stagiairs

De effecten van de stage op de indirecte doelgroep zijn alleen onderzocht bij directe sociale omgeving van jongeren (vrienden en familie). Andere groepen zoals docenten of stagebedrijven zijn niet onderzocht. Het onderzoek toont geen effecten aan op houding of gedrag van de sociale omgeving, met één uitzondering: de sociale omgeving is na afloop van de stage iets meer gaan praten over armoede³. Twee vijfde van de respondenten vindt echter wel dat zij zelf wel van houding zijn veranderd en dat hun blik op de wereld door de verhalen van de stagiairs is veranderd. Het merendeel van de sociale omgeving zegt geen andere dingen te gaan doen in het dagelijks leven. Het aanpassen van concrete gedragingen in het dagelijks leven is veel minder sterk aanwezig dan bij de studenten zelf, maar dit was ook niet in de doelstelling van het programma opgenomen.

Geconcludeerd kan worden dat de doelstellingen van het programma 'Werken aan de Wereld' deels zijn behaald. De resultaten van het evaluatieonderzoek naar effecten van het programma zijn herkenbaar voor alle vijf betrokken partijen die het programma gezamenlijk hebben uitgevoerd. Betrokkenen zijn het er met elkaar over eens dat de stage het meest effect heeft gesorteerd. De kosten/baten afweging is bij deze interventie wel lastig: het is een dure interventie voor een relatief kleine groep studenten. Maar de stage heeft wel een grote impact in het doen en denken van stagiaires. Het is volgens een respondent, een ervaring die levensveranderend is. De geïnterviewden benadrukken ook dat de focus op mbo-studenten de meerwaarde van dit programma is. Voor mbo-studenten is er relatief weinig aanbod, terwijl deze doelgroep minder vanzelfsprekend een dergelijke ervaring opdoet in vergelijking met hbo- of wo-studenten. Volgens één van de lokale partners, die ook veel ervaring heeft met het begeleiden van hbo- en wo-studenten, zijn mbo-studenten minder proactief en hebben ze meer begeleiding nodig. Voor deze doelgroep is het daarom prettiger om via een meer georganiseerde manier naar een ontwikkelingsland af te reizen. Wat de effecten van de verhalen van de stagiairs op de sociale omgeving zijn, is voor de betrokken partijen lastiger in te schatten. Wel zien ze dat studenten, omdat de stage zo'n indruk op hen heeft gemaakt, veel behoefte hebben om hun verhalen te delen met anderen.

De betrokkenen vinden het herkenbaar dat uit het evaluatieonderzoek blijkt dat effecten van de lessenserie positief maar beperkt zijn. De lessenserie is een qua omvang beperkt (gemiddeld zo'n vijftien lessen), dus al te grote effecten zijn er niet van te verwachten. Toch vinden onderwijsinstellingen het wel belangrijk, om de lessen aan te blijven bieden aan hun studenten. Het past bij de maatschappelijk taak die onderwijsinstellingen hebben.

² In de nul- en nameting is gevraagd hoeveel kennis jongeren zelf denken te hebben over hun stageland op verschillende thema's, bijvoorbeeld de politiek, de voeding etc. Of ze die kennis inderdaad bezitten is niet getest, het gaat om hun eigen inschatting.

³ Bij de sociale omgeving is alleen houding en gedrag onderzocht en niet kennis, zoals wel ten doel was gesteld in de aanvraag.

2.2. Factoren die programma hebben beïnvloed

De uitvoering van het programma 'Werken aan de Wereld' is beïnvloed door diverse contextuele factoren. Deze factoren kunnen worden opgesplitst in succesfactoren ofwel factoren die de uitvoering van het programma positief beïnvloeden, en faalfactoren ofwel factoren die het succes van het programma hinderden. Beide worden in deze paragraaf benoemd.

2.2.1. Succesfactoren

Overkoepelende succesfactoren:

- **Achtergrond onderwijsinstelling**
Beide ROC's hebben een natuurlijke affiniteit met het programma 'Werken aan de Wereld'. KW1C en ROC MN zijn beiden UNESCO-scholen⁴. Het programma 'Werken aan de Wereld' sluit daar goed bij aan. In beide onderwijsinstellingen is in het beleidskader internationalisering en aandacht voor internationale solidariteit vastgelegd. Daardoor is er ruimte om hier aandacht voor te vragen bij directeuren of docenten. Daarnaast heeft ROC MN in het verleden al in Xplore programma geparticipeerd. Er is daardoor al een geschiedenis en ervaring in de instelling opgebouwd om actief te zijn in ontwikkelingslanden.
- **Docenten**
Succes valt of staat met docenten. Docenten moeten zelf enthousiast zijn over het thema of de lessenserie om dit op te willen pakken. Als er bevlogen docenten zijn die jongeren stimuleren om aan zulk soort stages deel te nemen, ontstaat er vraag bij studenten. Andersom is duidelijk dat als er op afdelingen enthousiaste docenten ontbreken, jongeren hier ook minder snel interesse voor ontwikkelen. De docent speelt dus een cruciale rol of het thema wereldburgerschap ook gaat leven onder jongeren.

Succesfactoren specifiek op het vlak van de lessenserie

- **Kwaliteit lessenserie**
Beide onderwijsinstellingen zijn tevreden over de kwaliteit van de lessenserie. Het lesmateriaal is heel eenvoudig, maar biedt aan docenten wel ruimte om erin te 'shoppen' en het naar hun hand te zetten. ROC MN heeft van de basis van een goede lessenserie die al door KW1C was ontwikkeld, geprofiteerd. ROC MN heeft de lessenserie aangepast, zodat het beter aansluit bij beroepspraktijk. Dit maakt het makkelijker om docenten te enthousiasmeren en makkelijker om de lessenserie in hun vak te integreren. Verder blijkt dat de beroepsspecifieke zaken uit het lesprogramma jongeren meer aanspreekt omdat het aansluit bij de rest van hun opleiding en interesse.
- **Trekker van het programma**
Belangrijke randvoorwaarde was een stevige trekker van het programma die docenten kon mobiliseren. Bij KW1C is dit beter gelukt dan bij ROC MN. De organisatiestructuur van de instelling was hierbij wel een bepalende factor. In KW1C zijn zaken meer centraal georganiseerd en zijn docenten makkelijker aanspreekbaar, zodat het opstarten en uitbouwen van de lessenserie ook eenvoudiger te realiseren was dan bij ROC MN.

Succesfactoren op het vlak van de stage zijn:

⁴ Er zijn in Nederland 32 UNESCO-scholen, die onderdeel uitmaken van een wereldwijd netwerk met zo'n 9700 scholen. Internationale verbondenheid, verdraagzaamheid en solidariteit zijn belangrijke doelstellingen voor scholen met het UNESCO-schoolprofiel. De scholen geven ieder op eigen wijze invulling aan het profiel door aan te sluiten bij lopende UNESCO-projecten en door eigen projecten en materialen te ontwikkelen.

- **Assessment en voorbereiding**
Door alle partijen wordt de assessment van VSO geroemd. Deze had een tweeledige functie: personen er uit filteren die niet geschikt leken voor de stage en studenten voorbereiden om op stage te gaan naar een ontwikkelingsland. Dat laatste is vooral belangrijk omdat de verwachtingen van studenten vaak niet realistisch zijn. Door deelname aan een assessment dag worden ze gedwongen over hun motivatie na te denken en hun vaak onrealistische verwachtingen bij te stellen. Voor beide ROC's was het een eyeopener hoe waardevol de assessment was. Eén van de lokale partners zegt hierover: "The selection process is very important and was done very well by VSO the Netherlands. Managing the expectations of the interns prior to the program is very vital in their capacity to be flexible and resilient in the community. I have witnessed how preparation of interns by VSO Netherlands evolved positively amongst the 3 teams in 3 years. The students arrived with quite realistic expectations. Sometimes a change in the community is not really possible. Students need to adjust to the needs of the local community and they were already prepared for that." Naast de assessment werd door VSO Nederland ook op andere manieren geïnvesteerd in de voorbereiding van studenten.
- **Opdrachten op thema duurzaamheid**
Het is niet vanzelfsprekend dat jongeren die afreizen naar een ontwikkelingsland om daar een vakstage te doen, zich bij terugkomst anders gaan gedragen. Uit het evaluatieonderzoek blijkt dat jongeren zich (deels) duurzamer zijn gedragen en zelf ook aangeven in de toekomst duurzamere keuzes te willen gaan maken. Dat is hoogstwaarschijnlijk voor een belangrijk deel veroorzaakt doordat VSO op allerlei manieren heeft geprobeerd om de link tussen de wereld en het eigen leven te leggen. Tijdens de voorbereiding, de stage zelf en achteraf, kregen jongeren verschillende opdrachten mee om hierover te reflecteren. Een belangrijke succesfactor van het programma 'Werken aan de Wereld' ligt dan ook bij deze onderdelen. Om verandering in gedrag te bewerkstelligen is het niet voldoende om alleen jongeren naar een ontwikkelingsland sturen. Het lijkt cruciaal om jongeren hier gericht mee aan het werk te zetten.
- **Situering van stagiaires**
Doordat stagiairs bij een gastgezin verbleven, zorgde dit ervoor dat stagiairs nog meer en dichter in contact waren met de lokale bevolking, waardoor de impact van het programma groter werd. Een lokale partner zegt hierover: "*Host families became important instrument to impact the students, they journeyed with the students and made it possible to integrate in the community. This was really important for the students, it became like an extended family*". Daarnaast werden stagiairs op die manier in een lokale gemeenschap geplaatst. De stages werden, waar mogelijk, zo ingericht dat het paste bij de behoeften van de lokale gemeenschap. Als dit lukte werden de studenten echt gewaardeerd door het werk wat ze deden.
- **Begeleiding van stagiaires.**
In zowel de Filipijnen als in Kenya was een Nederlander aanwezig zodat de stagiairs een Nederlands aanspreekpunt hadden. Er was zo ook emotionele en psychologische steun aanwezig was als dat nodig was.
- **Waarborg van veiligheid**
Voor VSO is de veiligheid van de mensen die zij uitzetten heel belangrijk. Toen VSO Internationaal een negatief reisadvies uitgaf voor de Keniase kustregio, zijn de stages naar Kenia afgeblazen en is de groep op het laatste moment naar de Filipijnen gegaan. De onderwijsinstellingen waarden deze aandacht voor veiligheid zeer.
- **Flexibiliteit**
VSO Nederland en VSO Bahaginan hebben de stagiairs die naar Kenia zouden afreizen op hele korte termijn kunnen herplaatsen op de Filipijnen. Door deze flexibele opstelling kon de groep toch op stage gaan.

2.2.2. Faalfactoren

Er zijn ook een aantal factoren te benoemen die de uitvoering van het programma hinderden. Op overkoepelend niveau zijn dat:

- **Organisatie van burgerschapsonderwijs binnen ROC MN**
Het ROC MN heeft een organisatiestructuur met colleges met een zekere autonomie. ROC MN kent geen overkoepelend beleid op het gebied van burgerschap. Elk college kan zelf beslissen of de lessenserie in het lesprogramma wordt geïntegreerd. Het uitvoeren van het programma hing af van de goodwill van directeuren en docenten verbonden aan de verschillende colleges. Daarnaast is geen ROC-breed overzicht van de docenten die burgerschap geven (zelfs vaak niet in een college). Voor de coördinator van de lessenserie was het daardoor lastiger om in contact te komen met docenten van elke college.
- **Vertraging deelname ROC MN**
ROC MN trok de toezegging om in het programma te participeren aanvankelijk in net voordat de aanvraag was ingediend, vanwege onduidelijkheid omtrent een hoge eigen bijdrage van 40 procent. Later is ROC MN toch weer aangehaakt. De ontwikkeling van de ROC MN lessenserie was nauw verbonden met een poging in 2012 van een college directeur om twee ROC-brede modules burgerschap te ontwikkelen en verplicht te stellen. Eén daarvan had mondiaal burgerschap moeten worden. De ontwikkeling van de lessenserie bij ROC MN is daardoor sterk vertraagd. De beide onderwijsinstellingen hebben niet gezamenlijk kunnen optrekken bij de ontwikkeling van de lessenserie.
- **Koppeling stageprogramma en lessenserie**
Het was de bedoeling dat het stageprogramma en de lessenserie aan elkaar gekoppeld zouden worden. Stagiairs zouden in de lessenserie participeren om hun medestudenten te vertellen over hun ervaringen. In praktijk bleek dit met name de eerste twee jaar niet goed te lopen. Er waren praktische belemmeringen, sommige stagiairs waren al afgestudeerd zodat ze niet bij de lessen betrokken konden worden, de timing van de lessen was niet handig voor het lesroosters van stagiairs etc. Pas in het derde jaar liep dit bij het KW1C beter. Uitzondering op dit punt was overigens de intensieve participatie van stagiairs bij het jaarlijkse slotevenement. Dit is alle drie de jaren goed verlopen, het slotevenement gold als een afronding van de lessenserie.

Faalfactoren op het vlak van de lessenserie zijn:

- **Docenten**
Net zoals docenten zelf een succesfactor kunnen zijn, zijn ze ook een faalfactor als docenten niet goed te bereiken zijn of als ze geen tijd of zin hebben om in de lessenserie te investeren. Het bleek niet altijd eenvoudig om docenten te interesseren. Dat hangt mogelijk samen met de investering die docenten moesten maken: zo moesten de moeite nemen hun eigen lesprogramma aan te passen. Bij ROC MN bleek het überhaupt lastig om goed in contact te komen met docenten omdat er geen vaste groep burgerschapsdocenten bestaat en vanwege de structuur van losstaande colleges was het leggen van contact met docenten sowieso lastiger. Ook maakte een hoog verloop onder docenten het lastig om continuïteit rondom lessenserie te waarborgen.
- **Beperkte ruimte voor thema**
Er is maar een beperkt aantal uren beschikbaar voor dit soort thema's en het beschikbaar aantal uur is de in de afgelopen jaren alleen maar minder geworden. Dit komt vooral door regelgeving en sturing vanuit Den Haag die meer aandacht voor beroepsgerichte vakken vraagt, waardoor er minder tijd voor is 'maatschappelijke vakken'. Daarnaast is er ook concurrentie met andere burgerschapsthema's als sociale veiligheid of omgaan met geld.

Faalfactoren op het vlak van de stage zijn:

- Beperkte instroom van stagiairs door 'concurrentie'
De instroom van aantal studenten bij de ROC's om stage te lopen was niet altijd heel ruim. Hoewel de streefaantallen zijn behaald, zou het voor het programma goed zijn geweest als er in de selectiefase nog meer aanbod aan geïnteresseerde studenten was geweest of als studenten van nog andere studierichtingen zich hadden aangemeld. Deze beperkte instroom werd mede ook veroorzaakt door het aanbod van andere maatschappelijke projecten of mogelijkheden in ontwikkelingslanden.
- Kwaliteit stages
Niet alle stages waren kwalitatief even goed of sloten niet voldoende op de behoefte in een gemeenschap aan. Als dat niet het geval was, werd het lastiger om een stage succesvol te laten verlopen. Zo liep een stage over *reproductive health* niet zo goed omdat dit thema nog een te groot taboe was in de lokale gemeenschap. Ook bleken de eisen van mbo-opleidingen niet altijd goed te passen op de wijze waarop lokale stagebedrijven werkten. Dit beïnvloedde de kwaliteit van de stages.
- Specifieke lokale situaties
Ten slotte waren er specifieke lokale omstandigheden die een belangrijke rol speelden in het verloop van de programma's. In de Filipijnen werd het stageprogramma sterk geassocieerd met een politiek leider. Na zijn vertrek kon niet verder worden samengewerkt met deze gemeenschap en moest er een andere gemeenschap worden gevonden wat veel tijd en energie kostte. In Kenia belemmerde de veiligheidssituatie het vertrek van de laatste groep naar Kenia.

3. PARTNERSHIP

3.1. Inleiding

In dit hoofdstuk staat de partnership tussen de vijf partijen die bij de uitvoering van 'Werken aan de Wereld' betrokken waren centraal. Het gaat om VSO, de penvoerder van het programma, de twee onderwijsinstellingen ROC Midden Nederland en Koning Willem I College en de twee lokale partners die de stagiairs in Kenia en Filipijnen begeleidden, namelijk Kenya Xperience en VSO Bahaginan.

3.2. Samenwerking

In deze paragraaf staat onderzoeksvraag 3 centraal, namelijk hoe de samenwerking tussen VSO Nederland, de onderwijsinstellingen en de lokale partners is verlopen. Alle vijf de partijen zijn erg positief over de samenwerking in het programma, hoewel deze wel opgebouwd moest worden vanaf de start van het programma. Met name de onderlinge verhoudingen tussen VSO Nederland en de twee onderwijsinstellingen is gegroeid. Aan het einde van het programma waren alle partijen het er over eens dat de samenwerking zich kenmerkte door een prettige sfeer en een oplossingsgerichtheid waardoor problemen snel werden aangepakt. Volgens de vier andere partijen speelde VSO, als penvoerder van het programma, en met name de programmacoördinator van "Werken aan de Wereld" een cruciale rol. De organisaties waren positief over haar proactieve houding, zorgvuldigheid en de sfeerbepaling in de samenwerking. VSO Nederland wordt gezien als een integere organisatie die geen commerciële doelstellingen heeft en was daardoor een geloofwaardige partij om dit programma te coördineren. Eén onderwijsinstelling, ROC MN, geeft aan zelf niet een hele betrouwbare samenwerkingspartner te zijn geweest vanwege de positionering van burgerschap binnen het ROC (zie ook paragraaf 2.2). Ze hebben daardoor niet altijd kunnen leveren wat werd beloofd.

De twee mbo-instellingen en de twee lokale partners benoemen verder dat de samenwerking voor henzelf vooral tot VSO Nederland was beperkt en dat er met de andere partijen een weinig actieve samenwerking was. Dit wordt door drie van de vier partijen genoemd als een mogelijk verbeterpunt (zie paragraaf 3.5).

3.3. Meerwaarde samenwerking

In deze paragraaf wordt onderzoeksvraag 5 beantwoord, namelijk in hoeverre de samenwerking een meerwaarde voor de partners heeft. Alle partners zijn het er over eens dat elke partij een unieke rol in het programma had; het programma had niet uitgevoerd kunnen worden zonder samenwerking tussen de betrokken partijen. VSO had de knowhow en ervaring rondom selectie en voorbereiding en uitzending van mensen. De twee ROC's leverden de studenten aan. KW1C kon zelf onvoldoende studenten aanleveren, dus een tweede ROC die in het programma participeerde, was ook noodzakelijk. En de lokale organisaties in de ontwikkelingslanden waren cruciaal om de stagiairs goed op te vangen en te begeleiden tijdens hun stage. De meerwaarde van de samenwerking staat voor alle partijen dus buiten kijf.

Daarnaast zien alle partijen een meerwaarde in participatie in dit programma voor de eigen organisatie. De twee onderwijsinstellingen vinden het belangrijk een dergelijke mogelijkheid van het lopen van een stage aan de studenten aan te kunnen bieden. De mogelijkheid dat studenten in een groep weggaan, is aantrekkelijk voor studenten die dit niet helemaal zelfstandig willen of kunnen organiseren. Daarnaast is de begeleiding tijdens het programma door VSO en de lokale organisaties een grote meerwaarde gebleken. Een respondent bij een ROC zegt hierover: "Er is een behoefte bij bepaalde groep studenten en personeel om op dit thema als internationale solidariteit iets te doen. Als

ROC MN dergelijke stages niet zelf aanbied, dan gebeur het toch. Via een dergelijk project kunnen we het beter inkaderen”.

Voor de twee lokale organisaties in de Filipijnen en Kenia genereerde het programma extra inkomsten. Maar daarnaast vonden beide organisaties dat het programma ook meerwaarde verleende aan hun eigen organisatie. Er werd ervaring opgedaan in het werken met groepen, met het begeleiden van stages (in plaats van vrijwilligerswerk), het werken met mbo-studenten etc.

Voor VSO Nederland had het programma ook meerwaarde. VSO richt zich op professionals. Het feit dat in dit programma jonge mensen, studenten, werden uitgezonden werd als leuk en verfrissend ervaren en als een manier om de maatschappelijke betrokkenheid van VSO vorm te geven. Daarnaast past het programma ook bij de kernvaardigheden van VSO die veel ervaring heeft rondom assessment, voorbereiden en uitzenden van mensen. Het programma heeft voor VSO Nederland zelf ook een meerwaarde gehad omdat dit een manier was om de naamsbekendheid van VSO te vergroten.

3.4. Positief oordeel en verbeterpunten

In deze paragraaf wordt ingegaan op twee onderzoeksvragen, namelijk wat zijn de positieve te behouden aspecten en welke verbeterpunten op het vlak van samenwerking zijn er te formuleren:

Aspecten die het waard zijn om te behouden

- Alle partners zijn positief over de wijze van samenwerken met VSO, daar hoeft weinig aan te veranderen
- Met name de lokale partners vinden het fijn dat zij door VSO Nederland als gelijkwaardige partij werden gezien. Hun suggesties en ideeën werden serieus genomen, dat ervoeren ze als prettig.
- Stuurgroep die half jaarlijks bij elkaar kwam. Door de zorgvuldige rapportering van de programmacoördinator werden alle partners in Nederland goed bijgepraat over de voortgang van het programma. Er was ruimte om elkaar op aan te spreken als zaken niet goed liepen. De aanwezigheid van een bestuurslid van VSO in deze stuurgroep was ook waardevol. Zij was niet rechtstreeks verbonden was aan het programma en kon zo vanuit een onafhankelijke positie feedback geven of zaken ‘op scherp zetten’ als dat nodig was.

Aspecten die verbeterd zouden kunnen worden

- Intensievere samenwerking tussen de twee mbo-instellingen. De mbo-instellingen hebben in dit programma niet heel nauw samengewerkt. Dit kwam met name omdat de trajecten in beide instellingen niet synchroon liepen. ROC MN had zich in eerste instantie wel aan het programma gecommitteerd, zich net voordat de aanvraag werd ingediend teruggetrokken en haakte tijdens de uitvoering weer aan. Doordat ROC MN zich aanvankelijk niet had gecommitteerd was het voor de instellingen niet logisch om bij de start van het programma gezamenlijk op te trekken. Zo is de lessenserie mondiaal burgerschap door KW1C (samen met VSO) ontwikkeld. ROC MN heeft later wel gebruik gemaakt van het materiaal van KW1C en dit aangevuld met vakinhoudelijke onderdelen. De uitwisseling over het programma was daarom voornamelijk beperkt tot de bijeenkomsten van de stuurgroep, waar beide instellingen aan deelnamen. Met name bij de lessenserie had samenwerking een meerwaarde kunnen hebben.
- Afstemming tussen lokale partners en onderwijsinstellingen. Kenya Xperience benoemt dat er, afgezien van het werkbezoek van een begeleidend docent, weinig inhoudelijk contact was met de onderwijsinstellingen over de stage. Kenya Xperience had de stagiairs meer inhoudelijke begeleiding kunnen bieden, maar het was onduidelijk of dit onderdeel van de taakopdracht was. Het lag dan aan de student of die aangaf om hier behoefte aan te hebben. In de toekomst zou

mogelijk samen met de onderwijsinstellingen gekeken kunnen worden of deze scholen behoefte hebben aan meer inhoudelijke begeleiding bij de stage. Kenya Xperience is zelf van mening dat deze doelgroep hier wel van zou kunnen profiteren omdat ze toch minder zelfstandig zijn dan bijvoorbeeld hbo'ers. Deze aanbeveling lijkt overigens vooral haalbaar voor Kenia. De lokale Filipijnse partner heeft geen kennis van het Nederlandse onderwijssysteem, zodat dit voor hen lastiger uitvoerbaar is.

- Financiële aansturing bij ROC's. VSO Nederland heeft veel werk gehad om het project financieel te monitoren doordat ROC's niet tijdig factureerden. Dit is in de toekomst een verbeterpunt.

3.5. Leerpunten ten aanzien van programma

In deze paragraaf worden overige leerpunten benoemd die er zijn opgedaan bij de uitvoering van het programma (onderzoeksvraag 6).

- **Kwaliteit van de stages**
De selectie van stageplaatsen is heel belangrijk. Enkele stages voldeden niet aan de verwachtingen. In de toekomst moet hier zorgvuldig mee om gegaan worden. Blijvende aandacht voor het beroepsvoorbereidende aspect van de stage is nodig. Nederland heeft een heel uitgebreid criteriasysteem waar stages aan moeten voldoen. Dit is in ontwikkelingslanden vaak lastig te realiseren. Studenten van Zorg en Welzijn passen vaak inhoudelijk het beste bij de geboden programma's, hoewel ze bepaalde praktijkervaring – bijvoorbeeld hoe zet ik een injectie - liever in Nederland aangeleerd willen hebben dan in een ontwikkelingsland omdat de richtlijnen hier vaak strenger zijn. Docenten hebben hier begrip voor. Zowel onderwijsinstellingen als lokale partners vinden dat de grootste leerervaring van stages in ontwikkelingslanden ligt in de persoonlijke ontwikkeling en de culturele ervaringen die stagiairs opdoen en niet zozeer in het beroepsvoorbereidende aspect. Een respondent zegt hierover: "Om echte vakinhoudelijke werkervaring op te doen kan je beter stage lopen in Nederland. Ze leren in het stageland wel veel werk gerelateerde dingen: dat mensen anders omgaan met verantwoordelijkheid of dat daar soms zeven dagen in de week wordt gewerkt en wat voor een effect dat heeft, welke werknormen hier gelden (in de kinderopvang bijvoorbeeld hoe volwassenen daar met kinderen omgaan) etc. Maar hoe je je werk het beste kunt uitvoeren, dat kan je toch echt beter in Nederland leren omdat de normen veel strikter zijn."
- **Selectie en begeleiding van lokale stagebedrijven**
De selectie van lokale stagebedrijven is ook belangrijk. Als een lokaal stagebedrijf niet echt enthousiast is, dan is het beter om met de samenwerking te stoppen. Stagebedrijven hebben ook begeleiding nodig als het gaat om wat er precies van ze verwacht wordt en hoe ze om moeten gaan met de Nederlandse eisen aan stages. Zo hebben de lokale stagebegeleiders bijvoorbeeld soms echt moeite met het Nederlandse idee van competentiegericht werken. Het is dus noodzakelijk om hen daarover te informeren en om praktijkinstructies te vertalen naar de lokale werkwijze. Ook is het belangrijk hen voor te bereiden op het feit dat stagiairs vooral uitgedaagd willen worden en willen/moeten leren. Een lokale partner: "Onze projecten hebben vooral te maken met vrijwilligers. Vanuit die ervaring werd nu vaak ook tegen stagiairs gezegd, doe rustig aan, maar dat is eigenlijk niet de bedoeling".
- **Omvang groepen stagiairs**
In de Filipijnen worden de stagiairs opgevangen in een gemeenschap. Als er teveel stagiairs aanwezig zijn, komt dat in de knel met de kwaliteit van de begeleiding en coaching. De contactpersoon uit de Filipijnen adviseerde daarom om de groepen die stage op de Filipijnen lopen niet te groot te maken of stagiairs in verschillende gemeenschappen te plaatsen.
- **Waarborgen van voldoende instroom stagiairs**
Tijdens de uitvoering van het programma bleek dat het voor KW1C niet helemaal lukte om

voldoende geïnteresseerde mbo-studenten te vinden die aan het programma mee wilden doen. KW1C concludeert dat het belangrijk is om realistische inschattingen te maken hoeveel studenten KW1C kan leveren. Om die reden is het voor hen ook belangrijk dat bij een mogelijk vervolg (zie paragraaf 3.6) samen te werken met meerdere mbo-instellingen. Ten slotte is het van belang dat in de instelling zelf een structuur aanwezig is: geïnteresseerde docenten die studenten op deze stagemogelijkheden attenderen en een goede informatiestroom naar studenten over de stages in ontwikkelingslanden.

3.6. Toekomst

In deze laatste paragraaf staat de toekomst centraal. Wat blijft er over van het programma 'Werken aan de Wereld' nu de subsidieperiode van SBOS is afgelopen en wat is de commitment van de verschillende partners voor een eventuele vervolgsamenwerking (onderzoeksvraag 6)?

Lessenserie

De lessenserie blijft in het aanbod van beide onderwijsinstellingen. Docenten kunnen hier gebruik van maken en beide coördinatoren blijven dit onder de aandacht brengen. De coördinator van KW1C zou willen nagaan wat de mogelijkheden zijn om het materiaal toe te voegen aan de elektronische leeromgeving van het KW1C of zelfs een Engelstalige MOOC (massive open online course) ontwikkelen, mogelijk met andere Nederlandse UNESCO-mbo instellingen, zodat dit toegankelijk is voor alle geïnteresseerden.

Stages naar ontwikkelingslanden

De Bureaus Internationalisering van beide mbo-instellingen blijven jongeren naar het buitenland sturen. Er zijn nu plannen om vanuit het excellentieprogramma geld ter beschikking te stellen om per jaar een aantal stagiairs per mbo-instelling naar een ontwikkelingsland te kunnen laten vertrekken. Er is dus al wel draagvlak voor een vervolg. Dit wordt dan een samenwerkingsproject met mogelijk nog meer ROC's waardoor in totaal voldoende aantallen worden gerealiseerd om net als in dit programma kleine groepen studenten te sturen. De begeleiding en training zou dan ook weer bij VSO komen te liggen. VSO ziet ook nog steeds meerwaarde van dit programma als aanvulling op de eigen activiteiten en is geïnteresseerd om hiermee verder te gaan. Voorwaarde is wel dat er financiering beschikbaar is om deze coördinerende rol weer op zich te nemen.

4. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

In dit laatste hoofdstuk komt de vraag aan de orde of het programma ‘Werken aan de Wereld’ succesvol is in het realiseren van de doelstellingen. Daarnaast wordt gereflecteerd op de samenwerking tussen de vijf betrokken partners. Het hoofdstuk eindigt met aanbevelingen.

4.1. Succesvolheid van het programma

Uit het onderzoek kan geconcludeerd worden dat het programma de doelstellingen deels heeft behaald. De lessenserie had een verandering in kennis, houding en gedrag bij mbo-studenten tot doel. Uit het evaluatieonderzoek blijkt dat de kennis van mbo-studenten na afloop van het programma is toegenomen. We zien een beperkte verandering in houding. Studenten zijn na afloop van de lessenserie significant vaker van mening dat zijzelf een bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van wereldproblemen door de keuzes die zij maken in hun dagelijkse leven. Dit is een cruciale verandering. Als jongeren daar overtuigd van zijn dan is aan een belangrijke voorwaarde voldaan om bewuster te gaan leven. Na het volgen van de lessenserie zijn jongeren daarnaast vaker van mening dat Nederland arme landen moet helpen met het oplossen van hun problemen. Er zijn geen effecten op gedrag gevonden. Docenten geven ook aan dat een gedragsverandering waarschijnlijk te ambitieus is voor deze relatief korte lessenserie.

De verwachting was dat stagiairs ook qua kennis, houding en gedrag positief zouden veranderen. Het onderzoek signaleert een kennistoename bij stagiairs van algemene kennis en de eigen ingeschatte kennis over het ontwikkelingsland waar ze stage liepen. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat mbo-studenten hun gedrag gedeeltelijk verduurzamen door de stage. Er zijn geen attitude veranderingen gevonden als het gaat om de drie principes van mondiaal burgerschapsgedrag. Dit zou ook kunnen duiden op een beperking van het onderzoeksinstrument. Bijna alle stagiairs zijn namelijk zelf wel van mening dat zij anders naar hun eigen leven en de wereld zijn gaan kijken.

Bij de indirecte doelgroep werd een verandering in kennis en houding verwacht. Het kennis aspect is niet onderzocht in de evaluatie. Het onderzoek toont geen effecten aan op houding of gedrag van de sociale omgeving, één uitzondering daargelaten: de sociale omgeving is na afloop van de stage iets meer gaan praten over armoede⁵. Het is echter ook mogelijk dat de vragenlijst onvoldoende aansluit bij de verandering die een deel van de sociale omgeving zelf rapporteert. Twee vijfde van de respondenten vindt namelijk wel dat zij van houding zijn veranderd en dat hun blik op de wereld is veranderd door de verhalen van de stagiairs. Het aanpassen van concrete gedragingen in het dagelijks leven is veel minder sterk aanwezig dan bij de studenten zelf, maar dit was ook niet in de doelstelling van het programma opgenomen.

4.2. Samenwerking

Alle vijf de betrokken partijen oordelen positief over de samenwerking tussen de organisaties die bij het programma zijn betrokken. De overige partners hebben alle vier veel lof voor de coördinerende rol van VSO en de programmacoördinator van VSO. Alle betrokkenen realiseren zich dat de samenwerking tussen alle partners noodzakelijk was: alle partijen waren nodig om het programma te kunnen uitvoeren. Daarnaast zien alle betrokken partijen een meerwaarde van het programma voor de

⁵ Bij de sociale omgeving is alleen houding en gedrag onderzocht en niet kennis, zoals wel ten doel was gesteld in de aanvraag.

eigen organisatie. Dit is ook belangrijk om commitment vanuit alle partijen te genereren, iedereen heeft er belang bij dat het programma slaagt. Er zijn wel wat kansen voor extra samenwerking blijven liggen. Alle partners werkten vooral samen met VSO, maar niet zozeer met elkaar. Zo hadden de mbo-instellingen meer onderling kunnen uitwisselen en zouden contacten tussen de lokale partner en de scholen mogelijk de kwaliteit van de stage hebben kunnen verbeteren.

4.3. Aanbevelingen

Op basis van de data kunnen verschillende aanbevelingen gedaan worden. Deze zijn zeker relevant omdat de partijen van plan zijn om met name rondom het stage-onderdeel te kijken of er continuering mogelijk is. Er bestaat dus een kans dat de partijen ook in de toekomst met elkaar blijven samenwerken.

Lessenserie

- Aandacht vragen bij management ROC's
Breng af en toe de lessenserie of het thema wereldburgerschap bij het management van de ROC's onder de aandacht. Als het management zich committeert om de lessenserie op te nemen in het onderwijsprogramma en aan docenten vraagt dit op te nemen in hun lessen, is de kans groter dat docenten tijd inruimen om de lessenserie te blijven uitvoeren.
- Lessenserie blijvend onder aandacht brengen van docenten.
Als de uitvoering van de lessenserie overgelaten wordt aan het enthousiasme van docenten, is de kans groot dat het verwatert. Het zou goed zijn als de lessenserie een vaste plek zou krijgen in het onderwijsprogramma of dat docenten die de lessenserie uitvoeren, hier jaarlijks aan herinnerd worden via een gezamenlijke bijeenkomst o.i.d.
- Doelstelling van de lessenserie aanpassen
Uit het evaluatieonderzoek bleek dat een gedragsverandering te hoog gegrepen. De lessenserie moet zich vooral richten op kennisoverdracht en houdingsverandering. Wel blijft het belangrijk om de lessenserie zo praktisch, concreet en actueel mogelijk te houden, zodat het goed aansluit bij de leefomgeving van leerlingen.

Stages naar ontwikkelingslanden

- Centrale coördinatie noodzakelijk
Uit deze eindevaluatie blijkt dat een centrale coördinatie van de stages belangrijk was om het hele stageprogramma in goede banen te leiden. Zeker als meerdere onderwijsinstellingen willen aanhaken, is een centrale coördinatie en begeleiding vanuit een onafhankelijke partij als VSO Nederland de moeite waard.
- Meerwaarde in selectie/voorbereiding
Alle samenwerkingspartners beoordelen de assessment dag en de voorbereiding van stagiairs op de stage in een ontwikkelingsland, als heel waardevol. Deze beide elementen zouden bij een voortzetting gecontinueerd moeten worden.
- Aandacht voor inhoud van opdrachten tijdens stage.
Om de stages ook inderdaad te kunnen inzetten als een methodiek om wereldburgerschap te bevorderen, is het noodzakelijk dat er onderdelen of opdrachten tijdens de stages worden uitgevoerd die jongeren laat reflecteren op de stage en hun eigen leven. Om verandering in gedrag te bewerkstelligen is het niet voldoende om alleen jongeren op vakstage naar een ontwikkelingsland sturen. Jongeren moeten gericht met de link tussen de wereld en hun eigen leven aan het werk gezet worden.
- Meerwaarde van gastgezinnen
Uit de evaluatie blijkt de meerwaarde van het plaatsen van stagiairs bij lokale gastgezinnen. Dit

zorgde dit ervoor dat stagiairs nog meer en dichter in contact kwamen met de lokale bevolking, waardoor de impact van het programma groter werd. Geadviseerd wordt om de inzet van gastgezinnen te continueren.

- **Aandacht houden voor kwaliteit van stages**
Enkele stages voldeden niet aan de verwachtingen. Blijvende aandacht voor het beroepsvoorbereidende aspect van de stage is nodig. De lokale partners moeten uitgedaagd worden om kwalitatief goede stages te garanderen. De selectie en voorbereiding van de lokale stagebedrijven om ervoor te zorgen dat de stages, meer dan in het verleden misschien het geval was, ook daadwerkelijk beroepsvoorbereidend zijn, is een belangrijk taak voor hen.
- **Lokale partners verbinden aan onderwijsinstellingen**
De lokale partners hebben in het verleden geen of nauwelijks contact met onderwijsinstellingen gehad over de inhoudelijke begeleiding van stages. Het hing van de individuele vraag van studenten af of zij hierin begeleiding gaven. Door lokale partners te koppelen aan bijvoorbeeld de docent die de stagiairs ook komt bezoeken, zouden lokale partners studenten en lokale stagebedrijven meer inhoudelijke begeleiding kunnen geven. Dit zou de kwaliteit van de stages ten goede kunnen komen.

LITERATUUR

Carabain, C., Keulemans, S., Van Gent, M., & Spitz, G. (2012). *Mondiaal burgerschap: Van draagvlak naar participatie*. Amsterdam: NCDO.

Van Gent, M. (2015). *Werkt 'werken aan de wereld'? Een evaluatie over de effecten van een stage- en lesprogramma*. Amsterdam: Kaleidos Research/ Stichting NCDO.